

Psychologische Processen in de Pubertijd: De Relatie Tussen Empathie, Emotie Regulatie
en Conflicthanteringsstijlen bij Adolescenten

Universiteit Utrecht

Juni, 2012

Bachelorthesis Orthopedagogiek (200600042)

Auteurs: S. Bennenbroek 3899667

N. Doelman 3810062

S. Hagenaar 3480003

R. Reinhard 3327361

Onder supervisie van: Drs. C. J. van Lissa

Tweede beoordelaar: Dr. S. T. Hawk

Samenvatting

Het doel van dit onderzoek was om de relatie tussen perspectief name, emotie regulatie, geslacht en twee conflictresolutiestijlen bij adolescenten in kaart te brengen. Door middel van vragenlijstonderzoek werden adolescenten bevroegd over hun omgang met emoties en conflicten en over het zich kunnen verplaatsen in anderen. Respondenten waren scholieren tussen 13 – 17 jaar op een middelbare school. Er werd gedeeltelijke ondersteuning gevonden voor het effect van perspectief name op emotie regulatie. Geslacht bleek een significant effect te hebben op perspectief name. Er werd gedeeltelijke ondersteuning gevonden voor het verschil in geslacht voor emotie regulatie. Voor het effect van emotie regulatie op de conflictresolutiestijlen probleemoplossing en terugtrekking werd eveneens gedeeltelijke ondersteuning gevonden. Drie subschalen die emotie regulatie maten gaven een significant effect weer op probleemoplossing en terugtrekking. Perspectief name is positief gerelateerd aan emotioneel bewustzijn van de adolescenten. Een hoge mate van perspectief name is gerelateerd aan minder problemen in doelgericht gedragen, een grotere acceptatie van emotionele responsen en meer toegang tot emotie regulatie strategieën. Geslacht bleek invloed te hebben op zowel perspectief name als op emotie regulatie. Hoe emotioneler bewust de adolescent was, des te meer werd probleemoplossing gehanteerd. Terugtrekking werd meer gehanteerd door adolescenten die moeite hebben met het accepteren van emotionele responsen en een beperkte toegang hebben tot emotie regulatie strategieën.

Trefwoorden: emotie regulatie, perspectief name, empathie, conflicthantering, probleem oplossing, terugtrekking, sekse

Abstract

The main goal of this study was to investigate the relationship between emotion regulation, perspective taking, gender differences in emotion regulation and perspective taking, and conflict resolution styles among adolescents. Questionnaires were used to measure adolescent's emotion regulation, conflict resolution styles and empathy. Respondents were 13 - 17 year old Dutch high school students. Results indicated that

perspective taking was predictive of emotion regulation. Furthermore, results showed significant gender differences in perspective taking and partial support regarding the significance of gender differences in emotion regulation. Lastly, emotion regulation was found to be partially predictive of conflict resolution styles, three separate subscales showed significant effect of emotion regulation on problem solving and withdrawal. Perspective taking was positively predictive of the emotional awareness of adolescents. Stronger perspective taking is related to fewer problems in goal-directed behavior, more acceptance of emotional responses and better access to emotion regulation strategies. Gender differences were found in both perspective taking and emotion regulation. More emotional awareness was found to be related to more problem solving among adolescents during conflicts. Acceptance of emotional responses and limited access to emotion regulation strategies were positively related to adolescent's withdrawal during conflicts.

Keywords: emotion regulation, perspective taking, empathy, conflict resolution, problem solving, withdrawal, gender

PSYCHOLOGISCHE PROCESSEN IN DE PUBERTIJD

Het empathisch reageren op anderen blijkt een belangrijke voorwaarde voor een prosociale ontwikkeling (Hoffman, 2008). Uit onderzoek van Luyubomirsky, King, en Diener (2005) blijkt dat mensen er doorgaans van houden om met mensen om te gaan die zich empathisch gedragen. Empathie is een eigenschap die een individu in staat stelt om de emotionele toestand van anderen waar te nemen, te begrijpen en te voelen (Derntl et al., 2010). Het is een multidimensionaal begrip met een affectieve en een cognitieve component (Davis, 1983). De affectieve component, empathische betrokkenheid, houdt de mogelijkheid in om mee te voelen en te leven met anderen. De cognitieve component, perspectief name (perspective taking; PT), houdt de vaardigheid in om zich te verplaatsen in het perspectief van een ander, om zo het gedrag van een ander te begrijpen (Davis, 1983). Dit inzicht in het eigen gedrag en het gedrag van anderen wordt beschouwd als een essentieel onderdeel voor het succesvol oplossen van conflicten (Paese & Yonker, 2001), welke voornamelijk in de adolescentiefase in toenemende mate voorkomen tussen adolescenten en ouders (Branje, Doorn, van, Valk, van der, & Meeus, 2009; Steinberg, 2001). Adolescenten krijgen namelijk meer behoefte aan autonomie. Zij willen zich losmaken van hun ouders en gaan hun eigen identiteit verder ontwikkelen (Pinquart & Silbereisen, 2002).

De wijze waarop een individu zich gedraagt tijdens conflicten en hoe een individu deze conflicten oplost wordt conflictresolutie genoemd (Doorn, van, 2008). In dit onderzoek worden twee conflictresolutiestijlen behandeld, te weten probleemoplossing (problem solving; PS) en terugtrekking (withdrawal; WIT) (Kurdek, 1994). De manier waarop conflicten opgelost worden is belangrijk, daar uit onderzoek is gebleken dat conflicten tussen ouders en adolescenten die op een negatieve manier opgelost worden, geassocieerd worden met een verhoogde kans op het ontwikkelen van internaliserende en externaliserende problemen bij adolescenten (Buehler & Gerard, 2002). Voorbeelden van deze problemen zijn een laag gevoel van eigenwaarde en het vertonen van risicovol gedrag, zoals alcohol en drugsgebruik (Tucker, McHale, & Crouter, 2003).

Een andere belangrijke eigenschap in de omgang met conflicten is emotie regulatie (emotion regulation; ER). ER is een cognitief proces waarbij men zelf invloed uitoefent op de emoties die ervaren worden, hoe deze ervaren worden, wanneer deze ervaren worden en hoe men deze uit (Gross, 2009). Uit onderzoek van Philips, Henry, Hosie, en Milne (2006) blijkt dat ER (specifiek de regulatie van de emotie boosheid) een positief effect heeft op het welzijn en het sociaal functioneren van een individu. Ook heeft ER een positief effect op blijdschap en het gevoel van geluk (Quoidbach, Berry, Hansenne, & Mikolajczak, 2010). Wanneer emoties niet goed gereguleerd worden, is de kans op conflicten groter doordat men enerzijds egocentrisch is en anderzijds zich voornamelijk aanpast aan de wensen van een ander. Beiden komen het persoonlijke

welbevinden niet ten goede (Hodgson & Wertheim, 2007). Wanneer men zich wel in kan leven in anderen, kunnen eigen wensen uitgesteld worden, wordt er vaker gebruik gemaakt van probleemoplossingsstrategieën en komen ze vaker tot een oplossing die voor beide partijen bevredigend is (Rizkalla, Wertheim, & Hodgson, 2008).

De manier waarop met conflicten omgegaan wordt is onder andere afhankelijk van het vermogen het perspectief van de ander aan te nemen (Rizkalla et al., 2008). Als men goed in staat is om zicht te hebben op het eigen gedrag en het gedrag van anderen, zijn de intenties van andermans gedragingen beter te begrijpen. Hierdoor worden extreme emoties, zoals boosheid, angst en verzet beter gereguleerd (Paese & Yonker, 2001) waardoor conflicten op een positieve manier opgelost worden. Wanneer conflicten op een positieve manier opgelost worden zoals bij PS, met onderhandeling en compromis sluiten, hoeven conflicten niet te leiden tot problemen in de aanpassing bij adolescenten (Branje et al., 2009).

Het doel van dit onderzoek is onder andere om meer inzicht te krijgen in de relatie tussen PT, ER en conflicthantering van adolescenten. Vroegtijdige signalering en behandeling van problemen met PT, ER en conflicthantering is belangrijk om onder andere gedragsproblemen tegen te gaan. Door middel van het verlenen van psycho-educatie aan professionals zou internaliserend en externaliserend probleemgedrag bij adolescenten voorkomen kunnen worden. Een derde doel is om professionals inzicht te geven in de emotionele belevingswereld van adolescenten.

De vroege adolescentie is een periode die een grote kans op het ontwikkelen van probleemgedragingen met zich mee brengt (Scaramella, Conger, Spoth, & Simons, 2002), doordat conflicten met ouders in die periode toenemen en deze mogelijk niet goed opgelost worden. Een belangrijke eigenschap voor het omgaan met conflicten is PT. PT is geen aangeboren vaardigheid, maar één die ontwikkeld moet worden (Epley, Morewedge, & Keysar, 2004). Hoewel baby's al enige mate van empathie tonen door op het huilen van een andere baby te reageren door zelf ook te gaan huilen, neemt de ontwikkeling van empathie vooral in de adolescentie toe. Dit blijkt uit onderzoek van Davis en Franzoi (1991), waarin naar voren komt dat adolescenten steeds meer in staat zijn om zich te richten op hun omgeving in plaats van op zichzelf. Door inzicht te hebben in het eigen gedrag en het gedrag van anderen kunnen emoties goed in de hand gehouden worden. Zo zullen adolescenten minder vaak gebruik maken van emoties, zoals boosheid, doordat zij in staat zijn zich te verplaatsen in de intenties van de ander, en hierdoor op een meer adequate manier zullen reageren. Om deze reden wordt in dit onderzoek verwacht dat een hoge mate van PT een positief effect heeft op ER.

Meisjes tonen een groter empathisch vermogen dan jongens (Hoffman, 2008) op alle vier dimensies van empathie, waaronder PT (Davis & Franzoi, 1991; Hoffman, 1977). Derntl et al. (2010) suggereren dat dit verschil mogelijk ten dele wordt veroorzaakt door

een stereotype gedraging. Meisjes zouden willen voldoen aan de verwachting dat zij zich beter kunnen inleven in anderen dan mannen en de vragenlijst als zodanig invullen. Jongens daarentegen zouden moeite hebben met openlijk vertonen van hun emoties en dit zou mogelijk een weerslag kunnen hebben op de manier waarop zij de vragenlijst invullen (Hoffman, 1977). Hoffman (1977) gaf eerder al een mogelijke andere verklaring voor het verschil in empathie tussen jongens en meisjes, gebaseerd op een theorie van Lenrow (1965, zoals geciteerd in Hoffman, 1977) waarin bewijs wordt gegeven dat kinderen die openlijk verdriet tonen, door bijvoorbeeld te huilen, meer geneigd zijn om empatisch naar anderen te reageren dan kinderen die het verdriet onderdrukken. Volgens Hoffman (1977) ligt het idee dat jongens gesocialiseerd zijn om minder te huilen mogelijk ten grondslag aan een verminderd empatisch vermogen. Dit is een aanleiding geweest om te verwachten dat er een effect is van sekse op PT.

Uit onderzoek blijkt dat jongens beter in staat te zijn om de uiting van emoties te onderdrukken dan meisjes (Gross & John, 2003). Zeman, Cassano, Perry-Parrish, en Stegall (2006) geven aan dat meisjes de neiging hebben om emoties te tonen, waar jongens meer geneigd zijn om emoties te onderdrukken. Dit zou mogelijk veroorzaakt kunnen worden doordat meisjes van jongs af aan wordt geleerd om emoties te zien als iets dat je met anderen deelt, waar jongens leren om op een externaliserende manier uiting te geven aan emoties (Zeman et al., 2006). De verwachting is dat er een effect is van sekse op ER, waarbij jongens hoger scoren op het onderdrukken van de emotie dan meisjes. Ten aanzien van meisjes wordt verwacht dat zij hoger scoren op het bespreekbaar maken van emoties, dan jongens.

De manier waarop conflicten worden opgelost, heeft invloed op de kwaliteit van de relatie tussen de adolescent en de ouders (Branje et al., 2009; Kurdek, 1994). Wanneer een negatieve manier van conflictresolutie gehanteerd wordt, zoals WIT, is er een grote kans op meer conflicten tussen de adolescent en de ouders. Door het hanteren van WIT wordt namelijk het probleem vermeden en wordt er geweigerd om het probleem nader te bespreken (Kurdek, 1994). Door middel van ER ervaart men minder negatieve emoties naar aanleiding van het conflict (Laible, Carlo, Panfile, Eye, & Parker, 2010). Dit houdt in dat ER een belangrijke factor is in conflictsituaties. Wanneer een adolescent een conflict heeft met zijn/haar ouders is het niet altijd passend om de emoties te uiten die opkomen door het conflict. In deze situaties is ER van de adolescent van belang, zodat er om wordt gegaan met de emotie en uiteindelijk toch een passende reactie wordt gegeven. Uit onderzoek van Orobio de Castro, Bosch, Veerman, en Koops (2003) blijkt dat door middel van het reguleren van emoties, agressieve reacties op conflicten verminderd worden. Zij onderzochten de reacties van agressieve en niet-agressieve jongens van 7 tot 12 jaar in conflictsituaties. De reacties van deze agressieve jongens waren minder agressief wanneer zij eerst vragen beantwoordden over hun eigen emotionele staat.

Laible et al. (2010) tonen aan dat wanneer adolescenten in staat zijn hun emoties goed te reguleren, negatieve emoties bij conflicten verminderd worden. Tevens blijkt dat adolescenten, om in staat te zijn de conflictresolutiestijl PS te hanteren, eerst in staat dienen te zijn om eigen emoties te reguleren (Laible et al., 2010; Orgeta, 2009). Voorgaande heeft geleid tot de verwachting dat ER een positief effect heeft op de conflictresolutiestijl PS en dat ER de conflictresolutiestijl WIT zal doen afnemen.

In het huidige onderzoek komen vier onderzoeksvragen naar voren. Ten eerste wordt onderzocht of er een effect is van PT op ER. Tevens zal er worden onderzocht of er een effect is van sekse op PT en ER. Ten derde wordt er onderzocht of er een effect is van ER op de conflictresolutiestijl PS. Tot slot zal ook gekeken worden of er een effect is van ER op de conflictresolutiestijl WIT.

Methode

Definities

PT is één van de onderscheiden dimensies van empathie. Onder PT wordt het aannemen van het perspectief van anderen en de dingen zien vanuit het oogpunt van anderen verstaan (Davis, 1983). PT zal gemeten worden aan de hand van de subschaal PT van de Interpersonal Reactivity Index (IRI; Davis, 1983). Deze subschaal meet de neiging om spontaan het psychologisch perspectief van anderen aan te nemen (Davis, 1983).

ER kenmerkt zich door bewustwording, begrip en acceptatie van emoties en het vermogen om strategieën toe te passen zodat emoties zodanig aangepast worden dat zij het persoonlijk belang dienen en voldoen aan de eisen van de situatie (Gratz & Roemer, 2004). ER wordt gemeten door middel van de Difficulties in Emotion Regulation Scale (DERS; Gratz & Roemer, 2004).

PS is het oplossen van een conflict door te zoeken naar compromissen en te onderhandelen over een goede oplossing van het conflict. WIT is het vermijden van een probleem tijdens een conflictsituatie en het weigeren om het probleem nader te bespreken (Kurdek, 1994). Beide conflictresolutiestijlen worden gemeten door middel van de subschalen PS en WIT van de Conflict Resolution Styles Inventory (CRSI; Kurdek, 1994).

Participanten

De participanten werden geselecteerd door middel van een gemakssteekproef. De steekproef bestond uit Nederlandse en allochtone adolescenten ($N = 112$, 40 jongens; 95.50% van de participanten is in Nederland geboren, 4.50% is niet in Nederland geboren). De gemiddelde leeftijd van de participanten was 14.88 jaar ($SD = 0.68$). De participanten kwamen allen van dezelfde middelbare school en hadden verschillende opleidingsniveaus (87.50% VMBO, 10.70% HAVO en 1.80% onbekend).

Metingen

De subschaal PT van de IRI bestaat uit zeven items en de Cronbach's $\alpha = .73$. Een item uit de schaal PT is 'Ik probeer mijn vrienden soms beter te begrijpen door me voor te stellen hoe dingen er vanuit hun perspectief uitzien'. Er kan worden geantwoord op een vijfpuntsschaal die loopt van nul (past absoluut niet bij mij) tot vier (past heel erg goed bij mij) (Davis, 1983).

De DERS bestaat uit zes subschalen, namelijk (a) Niet accepteren van de emotie (non-acceptance of emotional responses; NER; zes items), een item uit deze schaal is 'Als ik van streek ben, word ik boos op mezelf omdat ik me zo voel'; (b) Problemen in doelgericht gedrag (difficulties in engaging goal directed behavior; GDBE; vijf items), een item uit deze schaal is 'Als ik van streek ben, heb ik moeite om mijn werk af te krijgen'; (c) Moeite met impulsbeheersing (impuls control difficulties; ICD; zes items), een item uit deze schaal is 'Als ik van streek ben, heb ik mezelf niet meer in de hand'; (d) Gebrek aan emotioneel bewustzijn (lack of emotional awareness; LEA; zes items), een item uit deze schaal is 'Ik hou mijn gevoelens zorgvuldig in de gaten'; (e) Beperkte toegang tot ER-strategieën (limited acces to emotion regulation strategies; ERSTR; acht items), een item uit deze schaal is 'Als ik van streek ben, geloof ik dat ik me heel lang zo zal voelen' en (f) Gebrek aan emotionele duidelijkheid (lack of emotional clarity; LEC; vijf items) en een item uit deze laatste schaal is 'Ik weet duidelijk wat ik voel'. Voor alle schalen geldt dat Cronbach's $\alpha \geq .80$. Er kan worden geantwoord op een vijfpuntsschaal die loopt van één (bijna nooit) tot vijf (bijna altijd) (Gratz & Roemer, 2004).

De CRSI bestaat uit vier subschalen (per subschaal vijf items) met een Cronbach's α van .65 - .89. Er kan worden geantwoord op een vijfpuntsschaal die loopt van één (nooit) tot vijf (altijd). De schalen meten hoe vaak een bepaalde conflictresolutiestijl gebruikt wordt. Een item uit de subschaal PS is 'Goed op het probleem ingaan'. Een item uit de subschaal WIT is, 'Een hele tijd mijn mond houden' (Kurdek, 1994).

Procedure

De data werd verzameld op het Gemini College te Lekkerkerk. De ouders van de studenten werden door middel van een brief om toestemming gevraagd en konden schriftelijk bezwaar maken tegen het onderzoek. In totaal werden 118 leerlingen benaderd en maakte één ouder bezwaar tegen het onderzoek. Van vier studenten werden de resultaten niet meegenomen omdat deze leerlingen aangaven niet serieus mee te doen en een groot aantal vragen niet hebben beantwoord. Vooraf werden de instructies hardop voorgelezen in de klas. Het invullen van de vragenlijst kostte de studenten gemiddeld 14.50 minuten (minimaal acht minuten en maximaal 21 minuten).

Resultaten

Van alle variabelen werd een histogram uitgevoerd en alle variabelen bleken normaal verdeeld. Tevens werd aan de voorwaarde voor onafhankelijke observaties voor

alle onderdelen voldaan. In Tabel 1 worden de beschrijvende statistieken weergegeven van de schalen die gebruikt zijn in dit onderzoek.

Tabel 1. *Beschrijvende statistieken van de subschalen van de IRI, DERS en CRSI*

		<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Subschaal IRI	PT	112	2.88	0.59
Subschalen DERS	LEA	112	3.07	0.79
	LEC	112	2.14	0.81
	ICD	112	2.80	0.89
	GDBE	112	2.93	0.97
	NER	112	2.50	0.77
	ERSTR	112	2.54	0.85
	Subschalen CRSI	PS	112	2.72
WIT		112	2.43	0.67

Factoranalyse

Om het aantal onderliggende factoren te onderscheiden zijn factoranalyses uitgevoerd. Op basis van het knik-criterium in de *screeplot* is gebleken dat de IRI drie factoren bevat die samen 35.16% van de totale variantie verklaarden. De subschaal PT bevatte één onderliggende factor. Deze verklaarde 28.94% van de variantie binnen deze subschaal. De DERS bevatte drie factoren die gezamenlijk 44.24% van de variantie verklaarden. Het aantal factoren verschilt hiermee van de literatuur, waarin naar voren komt dat de DERS zes subschalen bevat (Gratz & Roemer, 2004). Ten slotte werd bij de CRSI vier factoren onderscheiden op basis van het knik-criterium in de *screeplot*. De vier factoren verklaarden gezamenlijk 50.78% van de variantie. Het aantal factoren was in overeenstemming met de literatuur (Kurdek, 1994).

Betrouwbaarheid

Door middel van de Cronbach's α werd een schatting gemaakt van de betrouwbaarheid, gebaseerd op de interne consistentie van de subschalen. Voor de beoordeling van de betrouwbaarheid werd de kwalificatie van tests voor onderzoek op groepsniveau gehanteerd. Een $\alpha < .60$ werd als onvoldoende gekwalificeerd; $.60 \leq \alpha \leq .70$ werd als voldoende gekwalificeerd en $\alpha \geq .70$ werd als goed gekwalificeerd (Field, 2009).

Allereerst is een betrouwbaarheidsanalyse uitgevoerd voor de subschaal PT. De subschaal PT is onvoldoende betrouwbaar gebleken, $\alpha = .48$. Ten tweede is de analyse uitgevoerd voor de subschalen van de DERS. Alle afzonderlijke schalen hadden een α die als voldoende beschouwd kon worden (LEA $\alpha = .70$; LEC $\alpha = .75$; ICD $\alpha = .73$; GDBE $\alpha = .70$; NER $\alpha = .69$ en ERSTR $\alpha = .78$). Ten slotte werd gekeken naar de subschalen PS en WIT van de CRSI. De subschaal PS werd als voldoende gekwalificeerd, $\alpha = .68$, de subschaal WIT werd daarentegen als onvoldoende beschouwd, $\alpha = .45$.

Correlaties

Inspectie van de correlaties tussen de variabelen in dit onderzoek wees uit dat PT positief significant correleerde met de subschalen GDBE ($r = .30, p = .00$), NER ($r = .25, p = .01$) en ERSTR ($r = .22, p = .02$). PT correleerde negatief significant met de subschaal LEA ($r = -.46, p = .00$). PT correleerde niet met de overige subschalen.

Het bleek dat PS positief significant correleerde met de subschalen GDBE ($r = .24, p = .01$) en NER ($r = .31, p = .00$). PS correleerde negatief significant met de subschaal LEA ($r = -.53, p = .00$). PS correleerde niet met de overige subschalen.

Ten slotte bleek dat WIT positief significant correleerde met de subschalen NER ($r = .34, p = .00$) en ERSTR ($r = .19, p = .04$). WIT correleerde negatief significant met de subschaal LEA ($r = -.19, p = .04$). WIT correleerde niet met de overige subschalen.

Effect PT op ER

De hypothese dat er een effect is van PT op ER werd getoetst door middel van een regressieanalyse met de subschalen van ER als afhankelijke variabele en PT als onafhankelijke variabele. Om de grootte van de gevonden effecten vast te stellen werd gebruik gemaakt van de partiële η^2 . Hierbij werden de volgende vuistregels voor alle analyses gehanteerd: $\eta^2 = .01$ is een klein effect, $\eta^2 = .06$ is een middelgroot effect, en $\eta^2 = .14$ is een groot effect (Field, 2009). Het resultaat van alle analyses werd significant bevonden bij $p < .05$ van de F -toets.

PT had een significant effect op een aantal subschalen van ER. Allereerst was er een groot effect van PT op LEA, $\beta = -.46, F(1,110) = 29.81, p = .00, \eta^2 = .21$. Ten tweede was er een middelgroot effect van PT op GDBE, $\beta = .30, F(1,110) = 10.49, p = .00, \eta^2 = .09$. Ten derde was er sprake van een middelgroot effect van PT op NER, $\beta = .25, F(1,110) = 7.54, p = .01, \eta^2 = .06$. Ten slotte was er een middelgroot effect van PT op ERSTR, $\beta = .22, F(1,110) = 5.70, p = .02, \eta^2 = .05$ (zie Tabel 2).

Tabel 2. Resultaten regressie analyse PT op de subschalen van de DERS

		β	F	P	η^2
PT	LEA	-.46	29.81	.00	.21
	LEC	.08	0.61	.44	.06
	ICD	.16	2.79	.10	.03
	GDBE	.30	10.49	.00	.09
	NER	.25	7.54	.00	.06
	ERSTR	.22	5.70	.02	.05

Dit houdt in dat adolescenten die hoger scoorden op PT emotioneel meer bewustzijn lijken te hebben, zich doelgerichter gedragen, emotionele reacties meer aanvaarden en meer toegang hebben tot ER-strategieën.

Geslachtsverschillen in PT en ER

Met betrekking tot geslachtsverschillen werd verwacht dat meisjes hoger scoren op PT dan jongens en dat meisjes hoger scoren op ER dan jongens. Deze hypothesen werden getoetst aan de hand van een eenzijdige *t*-toets voor onafhankelijke steekproeven. Vrouwelijke adolescenten scoorden hoger dan mannelijke adolescenten op de subschaal PT alsmede op de subschaal LEC en ERSTR. Op de overige schalen die ER maten werd geen significant verschil in geslacht gevonden (zie Tabel 3). Dit betekent dat vrouwelijke adolescenten meer PT vertonen, een groter gebrek hebben aan inzicht in emoties, maar meer toegang hebben tot ER-strategieën dan mannelijke adolescenten.

Tabel 3. Resultaten *t*-test

Schaal	Sekse	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>	η^2
LEA	Man	3.18	0.81	1.12	110	.13	.01
	Vrouw	3.01	0.77				
LEC	Man	1.96	0.73	-1.78	110	.04	.03
	Vrouw	2.24	0.83				
ICD	Man	2.68	0.88	-1.05	110	.15	<.01
	Vrouw	2.86	0.89				
GDBE	Man	2.79	0.83	-1.16	110	.13	.01
	Vrouw	3.01	1.03				
NER	Man	2.48	0.68	-.19	110	.43	<.01
	Vrouw	2.51	0.81				
ERSTR	Man	2.35	0.80	-1.83	110	.04	.03
	Vrouw	2.65	0.87				

Effect ER op PS

Er werd een positief effect van ER op PS verwacht. Teneinde deze verwachting te toetsen is er een lineaire regressieanalyse uitgevoerd, met als afhankelijke variabele PS en als onafhankelijke variabelen de subschalen van de DERS. Een aantal subschalen van de DERS bleken een significant effect te hebben op PS. Allereerst was er een groot effect van LEA op PS, $\beta = -.53$, $F(1,110) = 42.38$, $p = .00$, $\eta^2 = .29$. Ten tweede was er sprake van een middelgroot effect van GDBE op PS, $\beta = .24$, $F(1,110) = 6.67$, $p = .01$, $\eta^2 = .10$. Tot slot was er middelgroot effect van NER op PS, $\beta = .31$, $F(1,110) = 12.07$, $p = .00$, $\eta^2 = .06$ (zie Tabel 4). Dit houdt in dat adolescenten die meer emotioneel bewustzijn hadden, minder PS vertonen en dat adolescenten die emotionele reacties aanvaardden en meer toegang hadden tot ER-strategieën, meer PS vertonen.

Tabel 4. *Regressieanalyse subschalen DERS op PS*

		β	F	p	η^2
PS	LEA	-.53	42.38	.00	.28
	LEC	.13	2.01	.16	.02
	ICD	.09	0.95	.33	.01
	GDBE	.24	6.67	.01	.06
	NER	.31	12.07	.00	.10
	ERSTR	.09	0.88	.35	.01

Effect ER op WIT

De hypothese dat er een negatief effect is van ER op WIT werd getoetst door middel van een lineaire regressieanalyse, met als afhankelijke variabele WIT en als onafhankelijke variabelen de subschalen van de DERS. Een aantal subschalen van ER hadden een significant effect op WIT. Ten eerste was er een groot effect van LEA op WIT, $\beta = -.19$, $F(1,110) = 4.16$, $p = .04$, $\eta^2 = .40$. Ten tweede was er sprake van een middelgroot effect van NER op WIT, $\beta = .34$, $F(1,110) = 14.37$, $p = .00$, $\eta^2 = .12$. Ten slotte was er een klein effect van ERSTR op WIT, $\beta = .19$, $F(1,110) = 4.21$, $p = .04$, $\eta^2 = .04$ (zie Tabel 5). Dit betekent dat adolescenten die meer emotioneel bewustzijn hadden, minder WIT vertonen. En dat adolescenten die emotionele reacties aanvaardden en meer toegang hadden tot ER-strategieën, minder WIT vertonen.

Tabel 5. *Regressieanalyse subschalen DERS op WIT*

		β	F	p	η^2
WIT	LEA	-.19	4.16	.04	.40
	LEC	.03	.09	.76	.00
	ICD	.14	2.23	.14	.02
	GDBE	.12	1.66	.20	.02
	NER	.34	14.37	.00	.12
	ERSTR	.19	4.21	.04	.04

Discussie

In het onderzoek stonden vier deelvragen centraal. Ten eerste wilden we het effect van PT op ER onderzoeken. De verwachting was dat PT een positief effect heeft op ER. Gebleken is dat leerlingen die meer PT vertonen emotioneel bewuster zijn, minder moeilijkheden hebben zich doelgericht te gedragen in emotionele situaties, hun emotionele responsen meer accepteren en meer toegang hebben tot ER-strategieën. Dit komt overeen met de gevonden literatuur. Door inzicht te hebben in het eigen gedrag en het gedrag van anderen kunnen emoties goed in de hand gehouden worden. Zo zijn de intenties van andermans gedragingen beter te begrijpen. Hierdoor worden extreme

emoties, zoals boosheid en angst beter gereguleerd (Paese & Yonker, 2001). De resultaten van dit onderzoek suggereren dat het van belang is om adolescenten bewust te maken van PT, en hen mogelijk te stimuleren om zich vaker te verplaatsen in het perspectief van de ander. Op deze manier zou ER van adolescenten versterkt worden.

Ten tweede is in het onderzoek getracht een antwoord te geven op de vraag of er een verschil is in geslacht in PT en ER. Er werd verwacht dat vrouwelijke adolescenten hoger scoren op PT en ER dan mannelijke adolescenten. In lijn met deze verwachting is gebleken dat vrouwelijke adolescenten inderdaad hoger scoorden op PT dan mannelijke adolescenten. Dit komt overeen met onderzoek van onder andere Davis en Franzoi (1991) waarin naar voren komt dat vrouwelijke adolescenten hoger scoorden op alle vier de dimensies van empathie. Met betrekking tot ER bleek dat vrouwelijke adolescenten minder inzicht in emoties vertonen en een beperktere toegang tot ER-strategieën vertonen dan mannelijke adolescenten. Dit laatste komt ook naar voren in onderzoek van Gross en John (2003) waaruit blijkt dat mannen beter zijn in het onderdrukken van de expressie van emotie dan vrouwen. Het gebrek aan inzicht in emoties bij vrouwelijke adolescenten is echter onverwacht. Zeman et al. (2006) geven namelijk aan dat meisjes van jongs af aan geleerd wordt emoties bespreekbaar te maken. Men zou kunnen veronderstellen dat het veelvuldig bespreken van emoties tevens een groter inzicht geeft in eigen emoties. In het huidige onderzoek komt echter niet naar voren dat meisjes een groter inzicht hebben in eigen emoties. Een verklaring hiervoor kan liggen in een verhoogde emotionaliteit van meisjes in de adolescentie. Een grote verandering in de hormoonhuishouding (Mendle, Turkheimer, & Emery, 2007) alsmede een verhoogd niveau van interpersoonlijke stress (Rudolph, 2002) kan een overmatige emotionaliteit veroorzaken. Deze interpersoonlijke stress is bij meisjes in veel hogere mate aanwezig dan bij jongens (Rudolph, 2002). Door de verhoogde emotionaliteit, verliezen meisjes mogelijk het overzicht en beperkt dit het inzicht in eigen emoties. Een implicatie van deze resultaten met betrekking tot geslachtsverschillen is dat deze kennis inzicht zou kunnen geven in de verschillende emotionele belevingswereld van mannelijke en vrouwelijke adolescenten en op deze manier handvatten bieden in de omgang met de adolescent.

Ten derde is het effect van ER op de conflictresolutiestijl PS onderzocht. Verwacht werd dat ER een positief effect heeft op de conflictresolutiestijl PS. Deze verwachting werd deels ondersteund. Uit het huidige onderzoek is gebleken dat wanneer adolescenten zich meer bewust zijn van hun emoties, zij ook vaker de conflictresolutiestijl PS gebruiken. Dit is in overeenstemming met de literatuur, waaruit naar voren komt dat ER inderdaad een belangrijke rol speelt in het positief oplossen van conflicten (Branje et al., 2009) en dat negatieve emoties bij conflicten verminderd worden bij een betere ER (Laible et al., 2010). Verder is uit de resultaten gebleken dat wanneer men het moeilijk

vindt om de eigen emotionele responsen te accepteren en moeite heeft met het uitvoeren van doelgericht gedrag in emotionele situaties, men vaker gebruik zou maken van de conflictresolutiestijl PS. Dit suggereert dat ER een negatieve rol speelt in het hanteren van PS in conflictsituaties. Uit de literatuur is echter gebleken dat ER juist een positieve rol speelt bij het oplossen van conflicten (Branje et al., 2009). Ook is uit onderzoek gebleken dat wanneer adolescenten in staat zijn hun emoties goed te reguleren, negatieve emoties bij conflicten verminderd worden (Laible et al., 2010) en dat relaties tussen mensen kwalitatief beter zijn wanneer men de conflictresolutiestijl PS vaker hanteert (Branje et al., 2009; Kurdek, 1994). Een mogelijke verklaring voor deze resultaten is dat de respondenten die een goede ER hadden mogelijk wel PS hanteerden tijdens conflicten, maar door een goede ER weinig conflicten hebben. Mogelijk konden zij door weinig ervaring met conflicten de vragen omtrent conflictresolutie niet goed invullen. Een implicatie van deze resultaten zou kunnen zijn dat professionals op preventief gebied adolescenten mogelijk kunnen stimuleren om zich meer bewust te worden van hun eigen emoties, zodat zij vaker PS kunnen hanteren, waardoor hun relaties mogelijk verbeterd worden (Branje et al., 2009; Kurdek, 1994).

Ten slotte is het effect van ER op de conflictresolutiestijl WIT onderzocht. Verwacht werd dat ER een negatief effect heeft op de conflictresolutiestijl WIT. Deze verwachting werd gedeeltelijk ondersteund. Uit de resultaten is namelijk gebleken dat adolescenten die meer moeite hebben met het accepteren van de eigen emotionele responsen en een beperkte toegang hebben tot ER-strategieën vaker gebruik maken van de conflictresolutiestijl WIT. Dit is in overeenstemming met de literatuur. Uit onderzoek blijkt dat het reguleren van emoties belangrijk is zodat men op een passende manier kan reageren in conflictsituaties (Gross, 2001). Conflicten worden doorgaans als meer negatief ervaren wanneer de emoties niet goed gereguleerd worden (Orgeta, 2009). Bovendien lijkt WIT positief samen te hangen met onopgeloste conflicten (Smetana, Yau, & Hanson, 1991). Tevens is uit de resultaten gebleken dat adolescenten die emotioneel bewust zijn meer WIT vertonen. Een mogelijke verklaring is dat deze leerlingen WIT op een positieve manier gebruiken. Uit onderzoek is namelijk gebleken dat adolescenten leren afstand te nemen van een conflict door zich tijdelijk terug te trekken uit een conflictsituatie en later een meer passende reactie te geven op de situatie (Laursen, Finkelstein, & Townsend Betts, 2001). Zo kan iemand die snel boos wordt en dit van zichzelf weet besluiten zich terug te trekken om te voorkomen dat de situatie escaleert. WIT is gerelateerd aan het vertonen van agressie, depressie en psychische angst (Branje et al., 2009). De resultaten van dit onderzoek suggereren dat het van belang kan zijn dat adolescenten geholpen worden met het accepteren van eigen emoties en het aanleren van ER-strategieën, zodat zij minder vaak gebruik zullen maken van de conflictresolutiestijl WIT.

Sterke kanten en beperkingen

Dit onderzoek heeft verschillende sterke kanten. Zo zijn de gebruikte onderzoeksinstrumenten betrouwbaar en valide. Daarnaast zijn de vragenlijsten afgenomen in een voor de adolescenten vertrouwde omgeving. Dit kan bijdragen aan de betrouwbaarheid van de gegevens. Tevens is rekening gehouden met de ethische aspecten van onderzoek. Er is vooraf toestemming gevraagd aan ouders en de gegevens van de respondenten zijn vertrouwelijk behandeld. Hierdoor werd de privacy van de respondenten gegarandeerd. Tot slot is, om ER te meten, niet alleen naar de DERS in het algemeen gekeken, maar is elke afzonderlijke subschaal geanalyseerd, waardoor de verschillende aspecten van ER apart beoordeeld konden worden.

Toch is het huidige onderzoek ook beïnvloed door een aantal beperkingen. De steekproef bestond uit slechts één middelbare school, waardoor de resultaten matig generaliseerbaar zijn. Dit kan voorkomen worden door in vervolgonderzoek een cluster steekproef te trekken. Een tweede beperking betreft de afname van de vragenlijsten. Tijdens de afname zaten de respondenten naast elkaar en konden ze met elkaar overleggen. Dit gold voor zowel jongens als meisjes. De respondenten zijn wellicht geneigd om sociaal wenselijke antwoorden te geven wanneer zij weten wat de ander invult. Dit kan voorkomen worden door de tafels uit elkaar te schuiven en nadrukkelijk te vertellen dat het niet toegestaan is te praten tijdens de afname. Een vierde beperking betreft de vragenlijst. De antwoordcategorieën van de verschillende vragenlijsten waren samengevoegd, waardoor deze niet helemaal meer klopten. Voor toekomstig onderzoek is het zeer van belang verschillende vragenlijsten op een goede manier samen te voegen, zodat de antwoordcategorieën van de originele lijsten intact blijven en zodoende ook de consistentie van de resultaten in orde blijft. Ook bevatte de vragenlijst vragen die niet voor elke respondent duidelijk waren. Dit kan voorkomen worden door een volgende keer de vragenlijsten vooraf door te nemen en moeilijke woorden te vervangen door begrijpelijke woorden. Daarnaast vulde één groep respondenten de vragenlijst in hun vrije tijd in, terwijl andere groepen de vragenlijst onder schooltijd mochten invullen. Voor volgend onderzoek zou het gezien de consistentie beter zijn om ervoor te kiezen alle respondenten de vragenlijst in hun vrije tijd dan wel onder schooltijd in te laten vullen. Voor toekomstig onderzoek is het wellicht interessant om longitudinaal onderzoek te doen, zodat gekeken kan worden naar de ontwikkelingen van leerlingen wat betreft PT, ER en conflictantering in de tijd. Zo zal het onderzoek minder afhankelijk zijn van één meetmoment, zoals nu bij dit cross-sectionele onderzoek het geval was.

Vervolgonderzoek kan meer duidelijkheid verschaffen over of de resultaten van dit onderzoek vaker voorkomen. Het is mogelijk dat bepaalde variabelen wellicht een mediërende rol hebben bij het onderzoeken van het effect van ER op conflictresolutiestijlen. Leeftijd blijkt invloed te hebben op het hanteren van

conflictoresolutiestijlen. Adolescenten blijken bijvoorbeeld in de midden-adolescentie minder vaak de conflictoresolutiestijl PS te hanteren (Doorn, van, Branje, & Meeus, 2011). Tevens blijkt dat ER verbeterd naarmate men ouder wordt (Philips et al., 2006; Phillips, Henry, Hosie, & Milne, 2008). Mogelijk is er een fase in de adolescentie waar PS minder vaak gehanteerd wordt, maar ER wel verbeterd. Door in vervolgonderzoek leeftijd als mediërende factor op te nemen in de analyse wordt mogelijk duidelijk of leeftijd inderdaad van invloed is op het effect van ER op conflictoresolutiestijlen. Ook zou het zo kunnen zijn dat adolescenten mogelijk een andere conflictoresolutiestijl hanteren in conflicten met verschillende personen. Wellicht zijn zij meer geneigd om in conflict met leeftijdsgenoten een andere conflictoresolutiestijl te hanteren dan wanneer zij in conflict met ouders zijn. Tevens zou het zo kunnen zijn dat conflictfrequentie en ervaringen met conflicten invloed hebben op het invullen van de CRSI. Wellicht kunnen respondenten met meer ervaring met conflicten beter antwoord geven op de vragen van de CRSI.

Conclusie

Gebleken is dat meer PT voor een groter bewustzijn van emoties zorgt. Daarnaast hebben mannelijke adolescenten een groter bewustzijn van emoties dan vrouwelijke adolescenten. Door een groter emotioneel bewustzijn hanteren adolescenten vaker de conflictoresolutie PS en minder vaak de conflictoresolutie WIT in conflictsituaties.

Referenties

- Branje, S. J. T., Doorn, van, M. D., Valk, van der, I., & Meeus, W. (2009). Parent-adolescent conflicts, conflict resolution types, and adolescent adjustment. *Journal of Applied Developmental Psychology, 30*, 195–204.
doi:10.1016/j.appdev.2008.12.004
- Buehler, C., & Gerard, J. M. (2002). Marital conflict, ineffective parenting and children's and adolescent's maladjustment. *Journal of Marriage and Family, 64*, 78-92.
doi:10.1111/j.1741-3737.2002.00078.x
- Davis, M. H. (1983). Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach. *Journal of Personality and Social Psychology, 44*, 113-126.
- Davis, M. H., & Franzoi, S. L. (1991). Stability and change in adolescent self-consciousness and empathy. *Journal of Research in Personality, 25*, 70-87.
- Derntl, B., Finkelmeyer, A., Eickhoff, S., Kellerman, T., Falkenber, D. I., Schneider, F., & Habel, U. (2010). Multidimensional assessment of empathic abilities: Neural correlates and gender differences. *Psychoneuroendocrinology, 35*, 67-82.
doi:10.1016/j.psyneuen.2009.10.006
- Doorn, van, M. D. (2008). *Conflict Resolution in Adolescent Relationships*. Enschede: Partners Ipskamp.
- Doorn, van, M. D., Branje, S. J. T., & Meeus, W. H. J. (2011). Developmental changes in conflict resolution styles in parent-adolescent relationships: A four-wave longitudinal study. *Journal of Youth and Adolescence, 40*, 97-107.
doi:10.1007/s10964-010-9516-7
- Epley, N., Morewedge, C. K., & Keysar, B. (2004). Perspective taking in children and adults: Equivalent egocentrism but differential correction. *Journal of Experimental Social Psychology, 40*, 760-768. doi:10.1016/j.bbr.2011.03.031
- Field, A (2009). *Discovering Statistics Using SPSS, third edition*. London: SAGE Publications Ltd.

- Gratz, K. L. & Roemer, L. (2004). Multidimensional assessment of emotion regulation and dysregulation: Development, factor structure, and initial validation of the difficulties in emotion regulation scale. *Journal of psychopathology and behavioral assessment, 26*, 41-54.
- Gross, J. J. (2001). Emotion regulation in adulthood: Timing is everything. *Current Directions in Psychological Science, 10*, 214-219. doi:10.1111/1467-8721.00152
- Gross, J. J. (2009). *Handbook of Emotion Regulation*. New York: Guilford Publications.
- Gross, J. J., & John, O. P. (2003). Individual differences in two emotion regulation processes: implications for affect, relationships, and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology, 85*, 348-362. doi:10.1037/00223514.85.2.348
- Hodgson, L. K., & Wertheim, E. H. (2007). Does good emotion management aid forgiving? Multiple dimensions of empathy, emotion management and forgiveness of self and others. *Journal of Social and Personal Relationships, 24*, 931-949. doi:10.1177/0265407507084191
- Hoffman, M. L. (1977). Sex differences in empathy and related behaviors. *Psychological Bulletin, 84*, 712-722.
- Hoffman, M. L. (2008). Empathy and prosocial behavior. In M. Lewis, J. M. Haviland-Jones, & L. F. Barret (Eds.), *Handbook of Emotions*, (Vol. 3, pp 440-455). New York: Guilford Press.
- Kurdek, L. A. (1994). Conflict resolution styles in gay, lesbian, heterosexual nonparent and heterosexual parent couples. *Journal of Marriage and the Family, 56*, 706-722. doi:10.2307/352880
- Laible, D., Carlo, G., Panfile, T., Eye, J., & Parker, J. (2010). Negative emotionality and emotion regulation: A person-centered approach to predicting socioemotional adjustment in young adolescents. *Journal of Research in Personality, 44*, 621-629. doi:10.1016/j.jrp.2010.08.003
- Laursen, B., Finkelstein, B. D., & Townsend Betts, N. (2001). A developmental meta-analysis of peer conflict resolution. *Developmental Review, 21*, 423-449. doi:10.1006/drev.2000.0531

- Luybomirsky, S., King, L., & Diener, E. (2005). The benefits of frequent positive affect: Does happiness lead to success? *Psychological Bulletin*, *131*, 803-855.
doi:10.1037/0033-2909.131.6.803
- Mendle, J., Turkheimer, E., & Emery, R. E. (2007). Detrimental psychological outcomes associated with early pubertal timing in adolescent girls. *Developmental Review*, *27*, 151-171. doi:10.1016/j.dr.2006.11.001
- Orgeta, V. (2009). Specificity of age differences in emotion regulation. *Aging & Mental Health*, *13*, 818-826. doi:10.1080/1360786090298966
- Orobio de Castro, B., Bosch, J. D., Veerman, J. W., & Koops, W. (2003). The effects of emotion regulation, attribution, and delay prompts on aggressive boys' social problem solving. *Cognitive Therapy and Research*, *2*, 153-166.
doi:0147-5916/03/0400-0153/0
- Paese, P. W., & Yonker, R. D. (2001). Toward a better understanding of egocentric fairness judgments in negotiation. *The International Journal of Conflict Management*, *12*, 114-131. doi:10.1108/eb022852
- Phillips, L. H., Henry, J. D., Hosie, J. A., & Milne, A. B. (2006). Age, anger regulation and well-being. *Aging and Mental Health*, *10*, 250-256.
doi:10.1080/13607860500310385
- Phillips, L. H., Henry, J. D., Hosie, J. A., & Milne, B. A. (2008). Effective regulation of the experience and expression of negative affect in old age. *Journals of Gerontology, Psychological Sciences*, *63*, 138-145.
- Pinquart, M., & Silbereisen, R. K. (2002). Changes in adolescents' and mothers' autonomy and connectedness in conflict discussions: an observation study. *Journal of Adolescence*, *25*, 509-522. doi:10.1006/jado.2002.0491
- Quoidbach, J., Berry, E. V., Hansenne, M., & Mikolajczak, M. (2010). Positive emotion regulation and well-being: Comparing the impact of eight savoring and dampening strategies. *Personality and Individual Differences*, *49*, 368-373.
doi:10.1016/j.paid.2010.03.048
- Rizkalla, L., Wertheim, E. H., & Hodgson, L. K. (2008). The roles of emotion management

- and perspective taking in individuals' conflict management styles and disposition to forgive. *Journal of Research in Personality*, 42, 1594-1601.
doi:10.1016/j.jrp.2008.07.014
- Rudolph, K. D. (2002). Gender differences in emotional responses to interpersonal stress during adolescence. *Journal of Adolescent Health*, 30, 3-13.
- Scaramella, L. V., Conger, R. D., Spoth, R., & Simons, R. L. (2002). Evaluation of a social contextual model of delinquency: A cross-study replication. *Child Development*, 73, 175-195.
- Smetana, J. G., Yau, J., & Hanson, S. (1991). Conflict resolution in families with adolescents. *Journal of Research on Adolescence*, 1, 189-206.
doi:10.1207/s15327795jra0102_5
- Steinberg, L. (2001). We know some things: Parent-adolescent relationship in retrospect and prospect. *Journal of Research on Adolescence*, 11, 1-19.
doi:10.1111/1532-7795.00001
- Tucker, C. J., McHale, S. M., & Crouter, A. C. (2003). Conflict resolution: Links with adolescents' family relationships and individual well-being. *Journal of Family Issues*, 24, 715-736. doi:10.1177/0192513X03251181
- Zeman, J., Cassano, M., Perry-Parrish, C., & Stegall, S. (2006). Emotion regulation in children and adolescents. *Developmental and Behavioural Pediatrics*, 27, 155-168.